

0304

A MAGYAR HÍRLAP HÉTVEGI MELLÉKLETE
2017. MÁCIUS 4.
SZERKESZTETTE: PETÁN PÉTER
MŰVÉSZETI VEZETŐ: SALÁT ZALÁN PÉTER

K é t s z á z

Arany János: Epilogus

Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam,
Gyalog bizon'...
Legfőlebb ha omnibuszon.

Láttam sok kevély fogatot,
Fényes tengelyt, cifra bakot:
S egy a lelkem!
Soha meg se' irigyeltem.

Nem törődtem bennülővel,
Hetyke úrral, cifra nővel:
Hogy' áll orra
Az út szélén baktatóra.

Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral:
Nem pöröltem, -
Félreálltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott:
Azt leszedve,
Mevolt szívem minden kedve.

Az életet, ím, megjártam;
Nem azt adott, amit vártam:
Néha többet,
Kérve, kellve, kevesebbet.

Ada címet, bár nem kértem,
S több a hír-név, mint az érdem:
Nagyravágyva,
Bételt volna keblem vágya.

Kik hiúnak és kevélynek -
Tudom, boldognak is vélnek:
S boldogságot
Irigy nélkül még ki látott?

Bárha engem titkos mótely
Főlemészt: az örök kétely;
S pályám bére
Égető, mint Nessus vére.

Mily temérdek munka várt még!...
Mily kevés, amit beválték
Félbe'-szerbe',
S hány reményem hagyott cserbe'!...

Az életet már megjártam;
Mit szívembe vágyva zártam,
Azt nem hozta,
Attól makacsul megfoszta.

Egy kis független nyugalmat,
Melyben a dal megfogandhat,
Kértem kérve:
S ő halasztá évrül-évre.

Csöndes fészket zöld lomb árnyán,
Hova múzsám el-elvárnám,
Mely sajátom;
Benne én és kis családom.

Munkás, vidám öregséget,
Hol, mit kezdtem, abban véget...
Ennyi volt csak;
S hogy megint ültessek, oltsak.

Most, ha adná is már, késő:
Egy nyugalom vár, a végső:
Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is, szegett szárnyon?

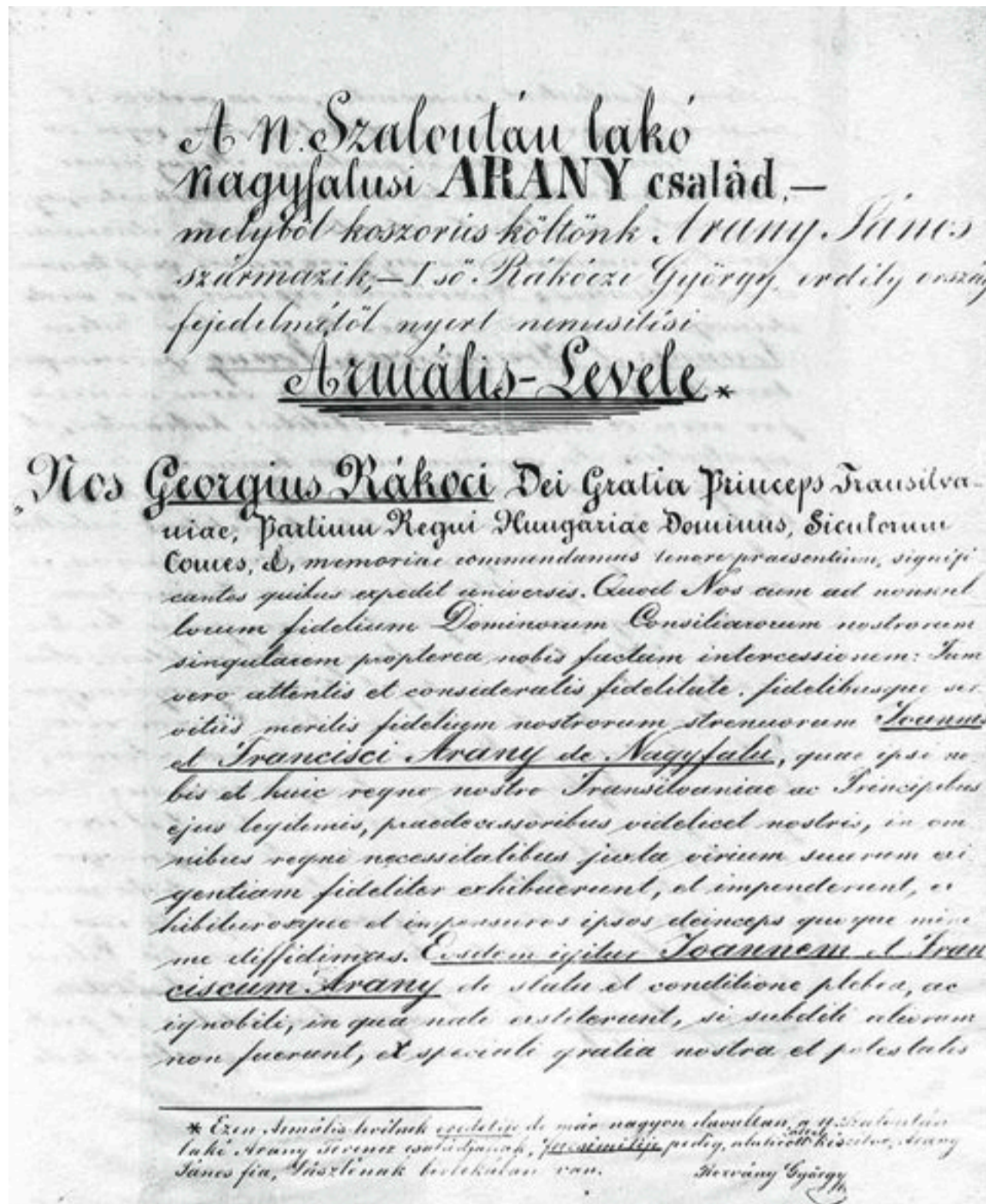
(1877. július 6.)

Arany János és családja: felesége, fia, lánya és leendő veje, Széll Kálmán

FORRÁS: WIKIPEDIA

Arany Szalontája, Szalonta Aranya

A híres nemesi oklevél, amelyet I. Rákóczi György erdélyi fejedelem adományozott Arany János két ösének

FORRÁS: WIKIPEDIA

„A költő terméke a nemzeti érzésnek új közpon-
tot, támaszt ad. Ha egy népfajt politikai esé-
lyek szétszakítanak, nagy költőiben megör-
zi eszményi egységét. Az olasz egység megvolt
az osztrák uralom idején is Dantében, a német
már Bismarck előtt is Goethében és Schil-
ler műveiben. Ha valami világtörténelmi erő-
szak darabokra törné Magyarországot, Petőfi
és Arany maradandóan összekapcsolná a tö-
redékeket.” Ezt százharminc éve írta minden
idők egyik legszebb, egyben legtanulságosabb
Arany-monográfiájában Riedl Frigyes. A kivá-
ló irodalomtörténész, esszéíró jóslata igaznak
bizonyult. Harminchárom évvel később a vi-
lágtörténelmi erőszak valóban darabokra törte
Magyarországot; mégis, Arany és Petőfi az im-
már majdnem egy évszázada Trianonban szét-
szakított magyar nemzetet lélekben, nyelvben,
érzésben azóta is összekapcsolja, összetartja.
Mint Reményik Sándor erdélyi evangélikus
költő 1941-ben, Kolozsváron írta:

„Csikoroghat az államgépezet, /
Mert minden állam test és csikorog - /
De Arany János dallama örök, /
S Petőfin nem fognak ki divatok!”

Tőle ha időben nem is, de térben nagyon tá-
vol, New Yorkban írta naplójába az ameri-
kai emigrációba nemrég érkező Márai Sándor:
„Mindennap félórán át Arany János versei. Ez a
mentőöv, amibe itt, az óceán partján kapaszkodom.”
Neki éppúgy mestere volt a kétszáz
éve született költő, mint a Nyugat nagy nem-
zedékének (szinte csak Ady kivételével). Babits
Mihály fiatal költőként, a fogarasi főgimnázium
magyar–latin szakos tanáraként azt írta
diákjainak, hogy a magyar költők közül Arany a
„leggazdagabb szóban és gondolatban, aki
legjobban tudott magyarul”.

A Nyugat másik nagy költője és nyelvzsénije,
Kosztolányi így vallott magáról élete alkonyán:
„Lelkem ha kérte, amit a sors / nem adott, /
Arany János bűvös szavával / mulatott.” Né-

meth László és Szerb Antal, akik a magyar iro-
dalomról szinte mindent tudtak és megírtak,
amit tudni és megírni érdemes, egyaránt a leg-
magyarabb költőnek nevezték Arany Jánost.
„Nincs irodalmunknak nagyobb költői erő-
készlete nála. Sosem álltunk közelebb ahhoz,
hogy egy elsőrangú összegezőt, egy Cervan-
test, Shakespeare-t, Arisztophánészt adjunk
a világnak, mint mikor a kvietált színészfű-
tollat fogott” – írja az előbbi. „Ha az Ezeregy-
éjszaka dzsinnei egy nap felkapnák Magyar-
országot és elvinnék távolabbi egekbe, úgy-
hogy a helyén nem maradna semmi más, csak
Arany János tizenkét kötete, ezekből a mági-
kus könyvekből maradék nélkül ki lehetne ol-
vasni a magyarság eidosát (ideáját, ősképet –
F. S.). Minden szál hozzávetetett és minden
szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a
sugárzási központja.” – E gyönyörű képpel
kezdí Szerb Antal legendás Magyar irodalom-
történetében az Aranyról szóló fejezetet.

„A költőben minden korszak mást lát, az új
nemzedékek mindig a maguk ígét olvassák ki
ugyanabból a könyvből, amit őseik az aszta-
lon hagytak. Minden epocha feléje utazik s az
évekkel új és új távlatok bukkanak fel. Apáink
más Arany Jánost olvastak, mint mi. Ővék volt
az epikus, a fiatal, a nyugodt. Miénk a lírikus,
az öreg, az ideges. Petőfi valaha így köszöntö-
te: »Toldi írójához elküldöm lelkemet...« Mi
az »Őszikék« írójához küldjük el lelkünket” –
vallotta meg az Arany-centenárium alkalmá-
ból Kosztolányi.

Most, születése kétszázadik évfordulóján
első monográfiája, Riedl Frigyes kulcsfontos-
ságú gondolatát is idézzük: „A hely, ahol szü-
lettünk, a környék, melyben nevelkedtünk,
életünk végéhez tartozik. Ilyen volt Aranyra
nézve Nagyszalonta, a város, ahol nevelkedett,
ahová öregségében mindig visszavágyódott.”
Az a tény ugyanis, hogy Arany János Nagy-
szalontán született, nevelkedett, itt élte le

élete első felét, s miután elköltözött, élete végéig visszavágyódott szeretett szülővárosába, indokolja, hogy egy pillantást vessünk arra, mit adott és mit jelentett Arany Szalonta, s mit adott Arany Szalontának.

*

A feledékeny, felületes utókor hajlamos azt hinni, hogy Arany a nemzet fővárosában, már öszülő fejjel lett a nemzet költője, egyben tanítója. Ez azonban tévedés, mert szülővárosában vált – a Toldi és a Toldi estéje megírásával – a legnagyobb magyar epikus költővé, s a magyar irodalomban egyedülálló balladaköltészettnek első darabjai is Szalontán születtek. Amikor 1847 elején a Kisfaludy Társaság bírálóbizottsága egyhangú döntéssel a Toldit hirdette ki az egy évvel korábban meghirdetett pályázat nyertesének, a harmincadik évében járó nagyszalontai aljegyző egy csapásra közismert és elismert költő lett. Petőfi Sándor, a kor – Vörösmarty mellett – legnagyobb magyar költője, aki amint megtudta, hogy a Toldi nyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját, azonnal elolvasta a népies eposzt, s haladéktalanul verses levelet írt a Toldi írójához, elküldve lelkét „meleg kézfogásra, forró ölelésre”. Petőfi kíváncsi kérdésére – „Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt / Tenger mélységéből egyszerre bukasz ki.” – Arany rögtönzött versben válaszolt: „S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék. / Ki törzsömnek élek, érette, általa.”

Arany a szülővárosa iránti szeretetét, ragaszkodását számos későbbi versében is megfogalmazta. Például a Pesten, 1865 körül írt töredékében így: „Én kis hazám a nagy hazában, / Szalonta, vedd ez énekm! / (...) / Te a meleg szív vagy nekem!” Miután családjával előbb 1851-ben Nagykőröstre, majd 1860-ban Pestre költözött, élete végéig visszavágyódott szülőföldjére; számára a hazamenni, hazatérni szólas mindig és egyértelműen Nagyszalontát jelentette. Lírája és levelei is bizonyítják, hogy amint időben és térben mind távolabb került a hajdúváros valóságától, úgy szépítette álommá és költészetté az egykori „csöndes fészket”.

*

Mi lehetett a szülőhely, a „kis haza” titka, hogy varázserejű mágnesként vonzotta, húzta vissza távolba szakadt fiát? Mitől s miben volt más Nagyszalonta, mint a többi alföldi kisváros? Az Erdély kapujának szerepét – Nagyvárad mellett – évszázadokon át betöltő partiumi Nagyszalonta szellemi, kulturális életéről lett „nevezetes város”. A több évszázados történelmi hagyományok, Toldi Miklós, Bocskai fejedelem és a hajdú alapítók dicső tetteinek „szájrujl szájra szálló” emlékezete, a sajátos szalontai észjárás és nyelvkincset formáló ősi református templom és a szomszédságában álló iskola, a „schola reformata”, amely jó másfél évszázadon át az országos hírvő debreceni református kollégium „részközlője” volt – ezek együtt alkották a hely szellemét, amely oly sok kiváló személyiséget, szellemóriást adott a magyarságnak.

A város történelmi központja szimbolikus szellemi varázskör: itt egymás szomszédságában álltak (részben még ma is) azok a házak, amelyekben Nagyszalonta nagy fiai születtek és felnőttek. Itt született 1755-ben Földi János orvos, természetbúvár, költő és nyelvtudós, akit az új magyar nyelvtan és a magyar nyelvű állat- és növényrendszert megalapozójaként tartunk számon. Itt született 1815-ben Lovassy László, az 1832–36-os országgyűlési ifjúság egyik vezére és a szabad szó vértanúja. A Habsburg-önkényuralom börtönbe zárta, a négyévi fogság gyötrelmei megzavarták ragyogó elméjét, élete szülővárosában magányosan élte le.

Arany János szülőházának közvetlen közelében született 1897-ben Sinka István posztumusz Kossuth-díjas költő, író, a magyar népi irodalom kiválósága, a „fekete bojtár”, továbbá 1891-ben Zilahy Lajos, a két világháború közötti magyar irodalmi élet egyik legjelentősebb és legnépszerűbb alakja, a történelmi magyar középosztály utolsó emblematikus krónikása. Már az is csodával határos, hogy ez a három költő, író egymás szomszédságában született, ugyanabba a református iskolába járt, de a „hely szelleme” kifejeződik két természetű-dős alakjában is, akik Nagyszalontáról indultak el a magyar és a nemzetközi tudományos hírnév felé, s életük végéig emlegették, hogy büszkék szalontai származásukra, gyökereikre. Egyikük Kiss Ferenc (1889–1966) Kossuth-díjas orvosprofesszor, agykutató, akinek a Szentágotthai Jánossal együtt írt, tíznél több nyelvre lefordított Anatómiai atlaszát orvosok generációi használták világszerte. Másikuk Kulin György (1905–1989) matematikus, csillagász, aki csaknem száz új kisbolygót fedezett fel – az elsőknek, szülővárosa tiszteletére az 1436 Salonta nevet adta.

Rajtuk kívül Nagyszalonta híres szülöttjei közé tartozik Kornya Mihály paraszt-próféta, a magyar baptizmus „atyja”, Székely László építész, a magyarországi szecesszió egyik mestere, Kovács Béla költő, irodalomtörténész, Molnár Mihály költő, író, Kovács Kálmán matematikus, pedagógus, Kiss István Kossuth-díjas szobrászművész, Arany János szalontai bronzszobrának alkotója, Dánielisz Endre pedagógus, irodalomtörténész, író, Fábrián Gyula újságíró, író, szerkesztő, és még sorolhatnánk.

*

A sok nagy író, művész, tudós, pedagógus között a legmagasabbra emelkedve Nagyszalonta nevét színarany betűkkel Arany János írta be a magyar kultúra nagykönyvébe. Már születése és életben maradása is a Gondviselés különös kegyelmének volt köszönhető. Amikor 1817. március 2-án a Kölesér utcai kis „bogárhátú” házban megszületett Arany György és Megyeri Sára tizedik gyermekeként, édesapja ötvenöt, édesanyja negyvenöt éves, ami abban a korban szokatlan volt. Az élő hitű református házaspárnak összesen tíz gyermeke született, de csupán az első, Sára és az utolsó, János érte meg a felnőttkort.

A gyenge fizikumú kisfiú is csak azért maradhatott életben, mert nagybeteg édesanyja helyett huszonöt éves nővére szoptatta, akinek éppen akkor született az első gyermeke; ő etette, gondozta, míg édesanyjuk felépült gyermekágyi betegségéből. Idős édesapja korán elkezdte írásra, olvasásra tanítani, a tűzhely hamujába írt betűkön. Amikor négy-öt éves volt, már együtt olvasták a Szentírást, énekeltek a zsoltárokat. Arany György a magyar mellett a latin nyelvű Miatyánkra és Hísekegyre is megtanította kisfiát, s látva, milyen elismerést arat tudományával a templomban, azt mondogatta, hogy az ő fiát az Isten is pennás embernek teremtette.

A Toldikról, a Bocskai fejedelem által letelepített szabad hajdúk vitézségéről, a város központjában, házuk közelében álló Csonkatoronyról és az Arany-ösökről zsenge gyermekkorában sokszor hallott régi történeteket, „igaz meséket” Arany egy életre elraktározta elméjében, és témaként, forrásként számos művében felhasználta. Azt is korán megtanulta, hogy bár a református Arany család nem volt a Szalontát alapító háromszáz vitéz hajdú között, de a Kraszna vármegyei Nagyfalú (Szilágynagyfalú) mezővárosból származó ősei is rövidesen ide telepedtek, s ezt a kettős eredetet az élete alkonyán befeje-

zett Toldi szerelme utolsó előtti versszakában, a családi címeréről írva így örököltette meg: „Zárt sisakon s pajzson kézbe’ kivont kardú / Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú.”

Arany két öse 1634-ben I. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől kapott armális (nemesi) oklevelet hadi szolgálatai jutalmául, s a nemeslevelet a következő évben Kraszna vármegye közgyűlésén kihirdették. Arany János szülei azonban már kiváltságaiktól megfosztott taksás- (adózó) jobbágyként, szegény sorban éltek, miután Mária Terézia királynő alatt a szalontai hajdúkkal együtt az Arany család nemesi címét és jogait is eltörölték, a család több nemzedéken át hiába próbálta peres úton visszaszerezni.

Az otthonról, elsősorban a rendkívüli műveltségű és beszédképességű édesapától hozott tudás és erkölcsi értékrend kiegészült a szalontai közösség néphagyományaival és népköltészetével. Kodály Zoltán a Nagyszalontai gyűjtésben az 1920-as években mutatta be azokat a népdalokat, amelyeket Arany János száz évvel korábban ismerhetett. Erről a költészetét ihlető és tápláló nagyszalontai földről joggal állapította meg a több mint hat évtizede fáradhatatlan Arany-kutató és -népszerűsítő nagyszalontai Dánielisz Endre: „Ez a népdalt és balladát, legendát és mondat termő föld határozza meg Arany János irodalmi útját, és teszi ma is csodálatos gazdaggá nyelvét, kifejező eszközeit. Ez a táj egy életre szóló élménnyel és emlékekkel bocsátotta hosszú útjára fogékony lelkű és szépre szomjas szülöttét.”

Pedig sokáig, szinte harmincéves koráig úgy látszott, az Isten áldotta tehetségéből nem lesz költő. Annak ellenére, hogy a „mindenevő” olvasó már kisiskolás diákként „nem tartott nagyobb embert, mint a könyv-, főleg a versíró”, s meg is próbálta a rímlelést; főként névnapki köszöntőket, valamint sírverseket írogatott. Később, debreceni diákként – Csokonai nyomán – komikus eposzba fogott, rémes lovagregét írt és diákpátosszal telt órákat készített, sőt a római klasszikusok nyelvén és stílusában is írt verseket, de ezek nem maradtak fenn. Hogy Arany nem lett hamarabb költő, annak nem a tehetség és az ambíció, hanem az anyagi-egzisztenciális feltételek hiánya volt az oka. Tizenégy éves volt, amikor édesapja elvesztette a szeme világát, s ekkor kénytelen volt segédtanítói állást vállalni a szalontai iskolában, vagyis ettől fogva egyszerre volt tanuló és tanító; gyakorlatilag gyerekfejjel önfenntartó lett. Kettős munkaköre példamutató ellátása mellett szabadidejében, főleg az éjjeli órákban, olyan sokat olvasott – magyar, latin és német könyveket –, hogy tizenhat éves korára már kortársaihoz viszonyítva kivételes műveltségre tett szert. Azután a debreceni kollégium, a kisújszállási tanítóskodás következett, és a néhány hónapos színészkaland után tékozló fiúként tizenkilenc évesen tért haza; ekkor szakított nemcsak a színészettel, hanem lemondott minden művészi ambícióról is. Alig pár héttel hazaérkezése után beteg édesanyja meghalt, s a teljesen megvakult öreg édesapja gondozására és a szomszédságban lakó nővéreére maradt. Ekkor elhatározta, hogy nem ír több verset, és az addigiakat tűzbe dobta.

*

Mély lelki és egzisztenciális válságából az iskolában kapott rektorhelyettesi állás húzta ki 1836 őszén. Két és fél esztendeig látta el tisztét kifogástalanul – és számos pedagógiai újítást behozva –, felettesei és a szülők meglepedésére, s állítólag még az öreg esperes is megbocsátotta neki korábbi „komédiás” kisiklását. Amikor 1838-ban megismerte és megszerette Ercsey Juliannát, Arany úgy látta, hogy a csa-

lálalapításhoz biztosabb egzisztenciára van szüksége, ezért a nem elég jövedelmező, ám nagyon leterhelő tanári munka helyett írnok lett a városházán, majd 1840 tavaszán szalontai aljegyzővé nevezték ki. Bár a fizetése alacsony volt, de odaadták a Csonkatoronytól jobbkézt, a harmadik házban a jegyzői lakást. Ez lehetővé tette, hogy kövesse „szíve régi választását”: 1840 novemberében feleségül vette Juliannát. Ekkor elhatározta, hogy nem olvas és ír többet, hanem családjának és hivatalának él, épp olyan „közönséges ember” lesz, mint más.

A szorgalmas, emberséges és tisztességes közszolgá kiérdemelte a bíróságot megjáró emberek legnagyobb elismerését. „Amit Arany János ítélt, azt az Isten is helyben hagyja” – mondogatták a szalontaiak. Pedig igen sokféle és bonyodalmas ügyben kellett igazságos ítéletet hozni, s a notórius pereskedők hírében álló szalontai nép igencsak próbára tette a „kis notárius” türelmét és tudását egyaránt. Amikor már talán maga is azt hitte, hogy végképp búcsút mondott művészi hajlamainak és terveinek, 1842 márciusában – mintegy a sors küldöttéként – Nagyszalontára érkezett Szilágyi István író, Arany egykori debreceni iskolatársa és barátja, aki a református iskola új rektoraként könyveivel, kéréseivel és tanácsaival ösztönző, ösztökélő hatással volt irodalmi pályakezdésére. Két évvel később – külföldi tanulmányútra indulva – ezzel a tréfás intéssel köszönt el aljegyző barátjától: „Aztán az írói pennát le ne merje tenni! Nem csak lópasszus van a világon!”

Ez a búcsúszó döntő lett Arany életében, s a következő évben, amikor tisztújítás volt Szalontán, megírta első nagyobb szabású művét, Az elveszett alkotmányt. Véletlenül értesült róla, hogy a Kisfaludy Társaság huszonöt arany jutalmat hirdetett vígeposz írására, ezért sürgősen befejezte terjedelmes művét, és alnéven beküldte a pályázatra. Amikor 1846. február elején a postás meghozta a hírt, hogy az ő műve nyerte el a pályadíjat, s a társaság egyúttal új pályázatot hirdetett olyan népies formájú és szellemű költői beszélyre, melynek hőse valamely, a nép ajkán élő történelmi személy, például Mátyás király, Toldi Miklós, ez személyre szóló, visszautasíthatatlan meghívás volt Arany számára, aki előtt példaként ott volt Petőfi előző évben megjelent János vitéze. A Toldi megírásával, a pályadíj megnyerésével, a pesti irodalmi nagyságok lelkes ünneplésével és Petőfi kitüntető barátságával eldőlt, hogy az éppen harmincadik évét betöltő szalontai aljegyző mégis költő lesz, bár az általa hön vágyott és kért „kis független nyugalmat, melyben a dal megfogant”, csak nagyon sokára, szinte túl későn kapta meg. (Ezt viszont az Őszikék és a Toldi szerelme befejezése is cáfolja.)

*

Szomorú, de igaz: 1851 őszén döntően anyagi, egzisztenciális okokból, nehéz szívvel hagyta el családjával a szalontai „népi sarjadék” szülővárosát, hogy aztán egész további életében visszavágyódjon a „szabad hajdúfészkebe”, amely Arany Jánosnak mindhalálig a „kis haza” volt a nagy hazában. Az anyaországtól majd’ egy évszázada elszakított Nagyszalonta magyarsága hiszi és vallja, hogy Arany János szülőföld iránti szeretetének, hűségének, alázatának példája ma is az irányadó, a megmaradás legfőbb záloga. Ezért tisztelik, őrzik és elevenítik fel nemcsak ünnep-, hanem hétköznapiokon is Arany emlékét, és ezért várnak minél több érdeklődő, lélekben feltölteni vágyó magyart elzarándokolni az idej jubileumi évben a legmagyarabb költő szülővárosába.

FAGGYAS SÁNDOR

Képirás (43.)

Kút-múlt - szójáték - Arany János erre a kettőre egy teljes, a király és Piroska találkozását megható szépséggel kifejező balladai fejezetet épített a Toldi szerelmében.

Húlt helyén is él Arany

Arany János nagyszalontai szülőháza az idők folyamán elenyészett. Sőt a helyére felhúzott lak sem maradt meg – a történetek szerint egyedül a kút az, melyre biztosan mondható, hogy a jeles költő láthatta az arcát benne. Azaz magán a pusztán telken túl egy mély, vízzel telt üreg képezi a folytonosságot a múlt és korunk között.

Kút-múlt - szójáték - Arany János erre a kettőre egy teljes, a király és Piroska találkozását megható szépséggel kifejező balladai fejezetet épített a Toldi szerelmében.

Hogy is szól a tizenkét ének közül az első s azon belül a hetedik szakaszának végén?

„A kutyák azonban rátámadtak csúnyán,
De a kúton áll a szép hajadon lány,
Szólt a kutyáknak, azok szót fogadtak
S egyenkint morogva hátra sompolyogtak.”

S a negyvenedikben?

„S mennyi mindent gondolt a szép eladó lány.
A pünkösöd azonban már nem vala távol,
El-elmúlt egy-nap Isten jóvoltából;
Nehezen is várták, készültek is nagyon -
Majd meglátjuk, de most egyiket elhagyom.”

Az ember napestig merenghetne a szebbnél-szebb fordulatokban, ízes magyar szavakban.

Egyszóval az eredeti falak már nincsenek, elmosta őket az idő. A ma szemléltető nádfedeles paraszthajlékot utóbb készítették, s homlokzatán emléktábla hirdeti, hogy valamikor itt állott az egyik leghíresebb magyar költő szülőháza. Az épületet és a benne kialakított néprajzi jellegű helytörténeti kiállítást alig hat és fél esztendeje, 2010. júniusában adták át. A gyűjtemény megálmodója s ami legalább ennyire fontos: pénzügyi-szellemi-erkölcsi fenntartója a település önkormányzata.

A közszemlére tett tárgyakon keresztül a 19-20. századok fordulóján élő szalontai lakosok életébe nyerünk betekintést.

Ugyanis Nagyszalonta nem csak Arany Jánost jelenti – még akkor sem, ha tíz magyarból kilenc kizárólag őt köti oda. Szól ez a Trianonban elszakított helység a legendás hajdúkról is, akiket 1606-ban Bocskai István erdélyi fejedelem telepített oda, java részt Kölesérről. Utóbbi egyébként a környék – és talán teljes Bihar megye – legjelentősebb vásáros helyének számított már az Árpád- és Anjou-korban is. Bocskai ésszel élő uralkodóként persze nem egy, hanem rögvest háromszáz embert küldött, hogy bőven legyen lakossága az 1598-ban a Nagyvárad alól visszavonuló török hadak által elpusztított és azóta üresen álló településnek.

A főtéren álló s Arany János által is megénekelt Csonkatorony egy hajdani vár tartozéka volt. Az oklevelek tanúsága szerint az erősséget 1620 körül kezdték építeni, és 1636-ban már masszív falakkal oltalmazta a vész idején oda futó polgárokat. Az 1636-os esztendő amúgy arról nevezetes, hogy október 6-án I. Rákóczi György valahol Szalonta közelében szalajszította meg a kontyosokat, akik Bethlen Istvánt óhajtották visszaültetni Erdély trónjára. A helység harcos hajdúi 1631-ben és egy évvel később I. Rákóczi Györgytől egyebek mellett Barmód és Mező-Panasz pusztákra nyertek adománylevelet. A vár sajnos nem szolgált sokáig, mert 1658-ban a népek a községgel együtt II. Rákóczi György fejedelem parancsára leégették és elhagyták. A látszólag kegyetlen utasítást valójában a török-tatár had indokolta, amely rabolva-pusztítva nyomult előre. A tizenhetedik század végén újfent benépesült város jelképe, a félig ledőlt, beszakadt tetejű, lángoktól feketedett falú torony egy szándékos rombolás nyomán született.

Fontos elmondani, Szalonta kulturális élete nem Arany Jánossal indul, hiszen már a tizenhetedik században működött itt egy jeles református iskola, sőt alig száz évvel odább már gimnáziumi osztályokat indítottak benne. Itt oktatott és tanult a természettudós-nyelvész Földi János, majd Arany János.

A huszadik század elején vált az iskola nyolcosztályos főgimnáziummá, s ugyancsak ekkortájt létesült a polgári leányiskola. A pedagógusi kar több tagja pedig cselekvően részt vett a város irodalmi életében.

Munkában tehát nem volt hiány – sem Trianon előtt, sem utána, amikor a magyarság megtartóerejét pont a művelődés jelentette.

Feledve a jelent, lépünk vissza a múltba. Például a legendás Csonkatorony tövébe, amelyben 1658 óta „Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.”

Néhány évvel Arany János halála után fia, László a városnak adományozta édesapja hagyatékának jelentős részét. Ebből elsőre egy csöppnyi emlékszoba nyílt, majd utóbb az Arany János Művelődési Egyesület megvette az évtizedek óta üres Csonkatornyot, és Arany László újabb anyagi támogatásával fel is újította azt. A díszes bejárat s a költőt ábrázoló szobor 1907-ben került a helyére. Ide, a felújított épületbe hurcolkodott át ideiglenes kiállítóhelyéről 1899 augusztusában az Arany János Emlékmúzeum – amely azóta megszakítás nélkül látogatható.

A belépő felnőtteknek ma öt, diákoknak három lej. Nem nagy összeg, ha arra visz utunk, tekintsük meg a tárlatot.

Ami a léleknek Arany János – az a gyomornak a szalontai vásár volt anno. A település jeles állattenyésztőit – és sátoros ünnepeihez kapcsolható tarka-barka sokadalmaikat – már a tizenhetedik században emlegetik. Erdély, a Partium és a Hajdúság, a közelebbi-távolabbi vidékek magyar-szász-román-zsidó s ki tudja még miféle nemzetiségű lakosai itt adtak egymásnak rendszeres randevút, hogy termékeiket kicseréljék, eladják. Marhákat persze már hiába keresünk ott.

Ma egy önkényesen, erőszakkal húzott határvonal választ el minket a várostól – de lélekben bármikor odaképzeltünk magunkat a Csonkatorony aljába. Sőt oda is kell képzelnünk azért, mert ami mostanság a falak mögé zártan szemléltető, az valójában elszakíthatatlanul a miénk, magyaroké. (LMA)